

MAIMO A FHASISA A TSHUMELO DZA VHAPONDWA VHA VHUTSHINYI

U ITELA U SHUMISA TSHATHA
**YA TSHUMELO DZA
VHAPONDWA VHA**
VHUTSHINYI AFRIKA TSHIPEMBE

VENDA

the doj & cd

Department:
Justice and Constitutional Development
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NDIVHO YA MAIMO A FHASISA v

MARANGAPHANDA v

TSHIPIḌA TSHA I:
PFANELO DZAVHO SA MUPONDWA WA VHUTSHINYI 1

TSHIPIḌA TSHA II:
**MAITELE NA VHUḌIFHINDULELI HA VHASHELAMULENZHE VHO
TEAHO VHA MUHASHO KHA SISITEME YA VHULAMUKANYI HA
VHUTSHINYI** 3

- Hu ḍo bvelela mini – 3
- Arali muthu o ita vhutshinyi 3
 - Musi mulandu u tshi iswa kha vhutshutshisi 3
 - Arali vha vhidzwa uri vha vhe ḥhanzi ya vhutshutshisi 4
 - Arali vho tea u vha ḥhanzi khothe 5
 - Tsengoni 6
 - Nga murahu ha tshigwevho kana khaḥhulo 7
 - Musi tshigwevho tsho fhela 8
 - Arali vha tshi ḥḍa thuso 9

TSHIPIḌA TSHA III:
MAIMO A FHASISA A VHAPONDWA VHA VHUTSHINYI 11

1. Pfanelo ya u fariwa zwavhuḍi na nga u ḥthonifhiwa ha tshirunzi tshavho na tshiphiri tshavho 11
2. Pfanelo ya u ḥnetshedza mafhungo 15
3. Pfanelo ya u ḥtanganedza mafhungo 18
4. Pfanelo ya u wana tsireledzo 22

5. Pfanelo ya u wana thuso	25
6. Pfanelo ya ndiliso	30
7. Pfanelo ya u wana zwithu zwine zwa vha zwau murahu	31

TSHIPIḐA TSHA IV:

NDILA DZA U VHILAELA 33

MAFHUNGO NGA VHUḐALO 38

MUTEVHE WA ḐIRESI DZA NDEME 39

NOTSI 44

NDIVHO YA MAIMO A FHASISA

Maimo a Fhasisa kha Tshumelo dza Vhaponywa vha Vhutshinyi (“ Maimo a Fhasisa) ndi jhwallo ja mafhungo je ja bveledzwa hu tshi itelwa u talutshedza pfanelo dzavho sa zwe dza sumbedziswa zwone kha Tshatha ya Tshumelo dza Vhaponywa vha Afrika Tshipembe (Tshatha) na u vhona uri idzi pfanelo dzi a tevhedzelwa. Tshatha ya Zwipondwa khathihi na Maimo a Fhasisa, zwo itelwa u nea vhone mafhungo ane a tshimbilelana na vhuḏiimiseli ha Muvhuso ha u khwinisa ḡisedzo ya tshumelo kha vhaponywa vha vhutshinyi. Ndivho ya Maimo a Fhasisa ndi u talutshedza maimo a fhasisa nga ha tshumelo dzine dza ḡetshedzwa vhaponywa vha vhutshinyi. Maimo a Fhasisa a Vhutshinyi ha talutshedzi fhedzi pfanelo na milayo zwa mutheo, a dovha hafhu a ḡetshedza mafhungo nga u dodombedza ane a ḡo vha thusa kha u shumisa pfanelo dzavho na u thusa vhaḡetshedzi vha tshumelo kha u tevhedzela pfanelo dzavho sa zwe zwa talutshedziswa zwone kha Tshatha, nga u vhea maimo a fhasisa a tshumelo ane vha nga a lavhelela u bva kha vhaḡetshedzi vha tshumelo. Maimo a Fhasisa a Tshumelo a ḡo vha thusa kha u vhona uri vhoṡhe vhane vha shela mulenzhe kha sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi vha vha na vhuḡifhinduleli u khwaṡhisedza uri vha wana thuso na tshumelo dzo teaho.

MARANGAPHANDA

Musi vha tshi vhiga vhutshinyi na musii vha tshi nea vhuṡanzi khothe, vha vha vha tshi khou ita mushumo muhulwane kha u vhona uri sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi i fhindula nga u ṡavhanya malugana na ṡhoḡea dza tshitshavha na u khwaṡhisedza vhuḡifhinduleli ha vhatshinyi. Sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi yone i tea u vha thusa nga u ṡavhanya nahone nga vhuhwavho, na nga u ṡhonifha tshirunzi na tshiphiri tshavho khathihi na u swikelela ṡhoḡea. Maimo a Fhasisa ndi ndingedzo ya u khwaṡhisedza uri izwi zwi a bvelela, nga u vha nea mafhungo o teaho ane a ḡo thusa u shumisa pfanelo dzavho.

Maimo a Fhasisa o khethekanywa nga zwipiḁa zwiḁa. Tshipiḁa tsha 1 tshi ḁetshedza mafhungo a murahu nga ha pfanelo dzavho khathihi na u ḁalutshedza uri ndi nnyi ane a nga swikelela pfanelo. Tshipiḁa tsha 2 tshi ḁalutshedza nga u pfufhifhadza kuitele kha sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi na zwine zwa ḁo bvelela kha vhone arali vha vha mupondwa wa vhutshinyi vha vhiga vhutshinyi mapholisani. Tshipiḁa tsha vhuraru tshi nga maimo a fhasisa nga ha tshumelo dzine vha nga dzi lavhelela kha vhashelamulenzhe vho fhambanaho kha sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi, hu tshi khou kwamiwa pfanelo inwe na inwe yo ḁalutshedzwaho kha Tshatha ya Vhaponḁwa. Itshi ndi tshone tshipiḁa tsha ndeme tsha Maimo a Fhasisa, vhunga hu tshi khou itelwa u vhona uri pfanelo dzi re kha Tshatha dzi a tevhedzelwa. Ndi kha iyi khethekanyo hune vha ḁo vhona uri Milayo ya Vhulamukanyi ha Mbuedzedzo i wanala kha mutheo wa mulayo wo ḁalutshedzwaho kha Tshatha ya Vhaponḁwa na Maimo a Fhasisa. Tshipiḁa tsha 4 tshi ḁalutshedza kuitele kune kwa tea u tevhedzelwa malugana na dzimbilaelo. Naho vhashelamulenzhe kha sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi ndivho yavho i tshi ḁo vha u khwaḁhisedza uri mvelelo dzi si dzavhuḁi dza vhutshinyi a dzi naniswi nga zwine zwa bvelela nga murahu.

Ndivho ya Maimo a Fhasisa ndi u lavhelesa ḁḁisedzo ya tshumelo nga ḁḁila i leluwaho musi vha tshi vhea maimo a fhasisa a u ela ḁḁisedzo ya tshumelo. Zwiimiswa, mazhendedzi na mihasho yo teaho zwi ḁo lavhelesa tshumiso ya dzipfanelo na maimo a tshumelo zwo vhwaho kha Maimo a Fhasisa na, sa tshipiḁa tsha u lavhelesa, aya mazhendedzi a nga kwamana kana a wana ngeletshedzo kha vhone. Dziḁwe mvelelo dza vhuLavhelesi na vhuEletshedzi dzi nga kha ḁi anḁadzwa.

TSHIPIDA TSHA I

TSHIPIDA TSHA I: PFANELO DZAVHO SA MUPONDWA

WA VHUTSHINYI

Arali vho vhuya vha vha mupondwa wa vhutshinyi, vha nga lavhelela uri vhashelamulenzhe kha sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi vha vhona uri pfanelo dzavho, sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha Tshatha ya Vhaponywa, dzi a tevhedzelwa na uri maimo a fhasisa a tshumelo o țalutshedziwaho kha ili liñwalo a a shumiswa.

Hu tshi itelwa ili liñwalo, na u tshimbilelana na țalutshedzo yo ńetshedzwaho kha Mulevho wa Dzitshakha Mbumbano wa Milayo ya Vhulamukanyi ya Mutheo ya Vhaponywa vha Vhutshinyi na Tshumiso mmbi ya Maanda (GA/Res/40/30), he Afrika Tshipembe ła shela mulenzhe, mupondwa wa v hutshinyi u țalutshedzwa sa muthu we a pfiswa vhuțungu, hu tshi katelwa u pfiswa vhuțungu muvhilini na muyani, kha zwa ikonomi; kana u sa tevhedzelwa ha pfanelo dzawe dza ndeme nga nyito kana u pfukiwa zwine zwa vha u pfuka mulayo washu wa v hutshinyi. Iphi 'mupondwa' hune zwa vha zwo tea ți dovha hafhu ła katela shaka ła tsini kana vhaundiwa vha mupondwa onoyo. Muthu a nga kha ći vhidzwa mupondwa hu sa khou sedzwa uri mutshinyi u a ɗivhea, o valelwa, o gwevhiwa na vhushaka vhukati ha mutshinyi na mupondwa.

Muthu muñwe na muñwe u dzhiwa sa mupondwa hu sa sedzwi uri mupondi wawe o farwa, o gwevhiwa kana u valelwa, hu sa sedzi na vhushaka vhukati ha mupondwa na phondi.

Zwothe zwi re kha Maimo a Fhasisa zwi kwama vhapondwa vhothe hu si na tshițalula u ya nga lushaka, mbeu, vhuimana, tshiimo tsha vhumalani, vhubvo ha tshitshavha kana murafho, muvhala, tshiimo tsha zwa mbeu, vhukale, vuhole, vhurereli, luvalo, lutendo, mvelele, luambo na mabebo, sa zwe zwa țalutshedziswa zwone kha Khethekanyo ya 9 ya Ndayotewa ya Riphabuliki ya Afrika Tshipembe (Mulayo wa vhu 108 wa 1996).

Musi vha tshi kwamana na sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi, pfanelo dzi tevhelaho sa zwe dza tšalutshedziswa zwone kha Tšhatha ya Vhaponywa na u ya nga Ndayotewa na Mulayo wo teaho, dzi ḡo tevhedzelwa:

- Pfanelo ya u fariwa nga ḡila yo teaho na nga u tšhonifha tshirunzi na zwithu zwa tshidzumbwe zwa muthu
- Pfanelo ya u ḡea mafhungo
- Pfanelo ya u wana mafhungo
- Pfanelo ya u wana tsireledzo
- Pfanelo ya u thusiwa
- Pfanelo ya u wana ndiliso
- Pfanelo ya u wana zwine zwa vha zwau murahu

Hu do bvelela mini?

Arali ho itwa vhutshinyi:

- 1 Arali ho itwa vhutshinyi, u vhiga vhutshinyi honoho kha Tshumelo ya Tshipholisa ya SA zwi do ita uri sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi i shumane naho. Ndi vhudifhinduleli ha Tshumelo ya Tshipholisa u todisisa vhutshinyi na u vhona uri vhatshinyi vha a fariwa. Arali mapholisa vha si na vhuṭanzi ha uri hu tea u vha na vhutshutshisi, muthu onoyo ha nga do gwewhiwa nga u ṭavhanya. Naho zwo ralo, mapholisa vha do bvela phanda na u todisisa mulandu wonoyo nga murahu ha afho vha nea muhatuli wa tshitshavha dokhethe ya pholisa ane a do dzhia tsheo.
- 2 U bva nga tshifhinga tshe vhutshinyi ha itwa na u vhigiwa, ndi zwa ndeme u kuvhanganya vhuṭanzi hoṭhe na u vhu tsireledza nga ndila ine zwa do thusa kha dziṭhodisiso dza mulandu na tsengo ine ya do tevhela. Mafuvhalo na tshinyadzo dze vha dzi wana zwi nga thusa kha u khwaṭhisedza vhuṭanzi havho kha muhwelelwa. Muvhigo wa dzilafho u tea u itiwa na u netshedzwa, hune zwa vha zwo tea.
- 3 Musi muthu o vhonwa mulandu, mulandu u rumelwa khothe hune mutshutshisi a do ita mushumo wawe wa u tshutshisa mulandu.

Musi mulandu wo rumelwa kha mutshutshisi:

- 4 Mutshutshisi u do sedzulusa mbuno dza mulandu muṅwe na muṅwe nga vhuronwane. Mutshutshisi a nga ita tshithihi tsha zwithu zwiraru:
 - U dzhia tsheo uri naa hu na vhuṭanzi ho linganaho malugana na u tshutshisa khathihi na u bvela phanda na u tshutshisa.
 - U dzhia tsheo ya uri hu toṭea mafhungo manzhi na u dzhia tsheo a na ndivho na u laela muofisi wa u todisisa u bvela phanda na u todisisa mulandu.

- Hu na zwiitisi zwo fhambanaho zwi no nga sa dzangalelo la tshitshavha, a dzhia tsheo ya u thutha mulandu.

Mutshutshisi u do dzhiela madzangalelo avho ntha musi a tshi dzhia dzinwe dza idzi tsheo nahone a nga kha di toda u shandukisa zwigwevho, zwi tshi bva kha mbuno dzo teaho dza mulandu.

- 5 Vha nga lavhelela maitete a vhukoni nahone a u tsvhanya, zwine zwa do ita uri mulandu u iswe khothe nga u tsvhanya nga hune zwi nga konadzea.
- 6 Vha nga lavhelela uri mutshutshisi u do toda mafungo othe o teaho uri a wane beiji kha muofisi wa u todisisa nga murahu ha afho a a isa khothe, u khwathisedza uri tsheo ya u tendela kana u hanela muhwelelwa beiji i itwe hu tshi khou dzhielwa ntha madzangalelo avho na tsireledzo yavho.
- 7 Phanda ha musi mutshutshisi a tshi vha vhona mulandu, u do dzhiela ntha madzangalelo avho , khathihi na muta wavho.

Arali vho vhidzwa uri vha vhe thanzi kha vhutshutshisi:

- 8 Mapholisa vha do vha divhadza arali vho tea u ya khothe sa thanzi. Vhunzhi ha milandu i sengiwa kha khothe dza madzhisitarata, hone milandu mihulwanesa i tshi iswa kha khothe dza dzingu kana khothe khulwane.
- 9 U rumela mulandu khothe uri u sengiwe zwi a konza vhukuma, nga maanda arali hu na vhatu vho vhalaho vhane vha kwamea. Vhane vha khou shuma na mulandu wonoyo vha do lingedza nga ndila dzothe u vhona uri mulandu wonoyo u iswa khothe nga u tsvhanya nga hune zwi nga konadzea.
- 10 Muofisi wa u todisisa, mutshutshisi wa tshitshavha muhulwane kana muimeli wa Ofisi ya Mulangi wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha u do vhona

uri, nga murahu ha tsedzuluso yo teaho na hune dziñwe t̃hoḁea dza vha dzo swikelelwa, vha vhewe kha mbekanyamushumo ya tsiredzo ya t̃hanzi arali vha tshi khou shushedzwa.

Arali vho tea u vha t̃hanzi khothe:

- 11 U ṅetshedza vhuṅanzi khothe zwi a dina. Vhane vha kwamea – pholisa, mutshutshisi na vhashumi vha khothe –vha ḁo tikedza, vha vha lugisela na u vha ṅea mafhungo manzhi nga hune vha kona nga ha zwine zwi nga bvelela.

- 12 Vha ḁo ṅewa liñwalo ḁa ndaela ḁine ḁa bva khothe, ḁine ḁa ḁo vha ḁivhadza nga ha uri tsengo i ḁo vha lini nahone ngafhi. Kanzhi vha tshi liñwalo ḁa ndaela ḁine ḁa bva khothe, vha ṅewa na kubugwana kune kwa t̃alutshedza uri hu ḁo bvelela mini khothe. Arali vha tshi khou ya kha khothe ya madzhisiṅaraṅa nahone vha na mbudziso nga ha zwishumiswa zwa khothe, vha tea u kwama muofisi wa u t̃oḁisisa mulandu, kana muthusa mupondwa kana muofisi wa ndugiselo arali vha hone, vhane vha ḁo vha rumela kha muthu o teaho ane a ḁo vha kwamanya na khothe.

- 13 Musi vha tshi swika khothe vha nga kha ḁi wana tswayo dzi pfeseseaho dza u vha sumbedza ṅḁila. Arali hu si na dzitswayo nahone vha sa ḁivhi uri khothe i ngafhi, vha nga vhudzisa kha Desike ya Ngeletshedzo/Mafhungo/ Thuso u wana uri ndi kha rumu ifhio ya khothe hune vhuṅanzi havho ha ḁo thetsheswa kana nga ha zwishumiswa zwa khothe. Vha nga kha ḁi kwama na vhashumi vha vhutshutshisi vhane vha nga fhindula mbudziso dzine vha nga vha vha nadzo malugana na kutshimbidzele. Mutshutshisi ane a khou shumana na mulandu wavho u ḁo vha vhudza uri vha tea u lindela tshifhinga tshingafhani phanda ha musu vha tshi ṅea vhuṅanzi.

14 Mutshutshisi u do lingedza uri vha vhidziwe u nea vhuṭanzi nga u ṭavhanya nga hune vha nga kona. Mutshutshisi o faraho mulandu wavho u do vha kwama phanḁa ha musi vha tshi vhidziwa u nea vhuṭanzi arali zwo tea. Naho zwo ralo, tshinwe tshifhinga hu a vha na u lenga. Vha tea u vhona uri vha swika khothe nga tshifhinga. Vha tea u vhudza mutshutshisi arali vha tshi do lenga u swika kana arali vha sa do kona u ḁa khothe nga ḁuvha ḁa tsengo.

Tsengoni:

15 Arali vho tea u nea vhuṭanzi, huṅwe vha nga humbela khonani kana mutikedzi uri a vha fhelekedze khothe. Nga murahu ha u nea vhuṭanzi, vha do vhudzwa uri vha ṭuwe. Vha nga bvela phanḁa na u thetshesesa mulandu woṭhe arali vha tshi funa.

16 Mulayo u tendela zwi tevhelaho musi vha tshi khou nea vhuṭanzi:

- Nga fhasi ha dziṅwe nyimele, vha nga nea vhuṭanzi nga u shumisa sisiteme ya thelevishini fhethu ho dzumbamaho (closed-circuit television system) (izwi zwi amba uri vha vha si khothe hune ha vha hu na muhwelelwa, vha vha vha kha inwe rumu).
- Arali vha nga fhasi ha miṅwaha ya 18, nahone muofisi mulanguli (ndi uri madzhisiṭaraṭa kana muhaṭuli) a tshi vhona u nga u nea vhuṭanzi tsengoni hu do vha vhangela mutsiko u songo teaho, vha nga newa mukonanyi musi vha tshi khou u nea vhuṭanzi nga u shumisa thelevishini i re fhethu ho dzumbamaho.
- Arali vha tshi tea u nea vhuṭanzi khothe, tshinwe tshifhinga kutshimbidzele kwa khothe ku nga itwa nga khamera (fhethu ho dzumbamaho).

17 Vhuṭanzi vhu pfalaho kana ha maimo a nṭha vhu a ṭoḁea phanḁa ha musi muthu a tshi vhonwa mulandu. Vhutshutshisi vhu tea u kwhaṭhisedza uri

muhwelelwa u na mulandu hu si na u vhilaedzisa. Izwi zwi nga amba uri muñwe muthu ane vthathu vha tenda uri u na mulandu, o wanala a si na mulandu. Iyi a si khaṭhulo, fhedzi zwi vha zwo thewa kha tshileme tsha vhutshutshisi ha khaṭhulo ya mulandu woṭhe

- 18 Mutshutshisi u ḑo vhidza ṭhanzi dza muvhuso dzine dza tikedza mulandu dzine dza hanedza muhwelelwa kha milandu yo teaho. Muḑologi u ḑo ṇetshedzwa arali zwo tea. Muhwelelwa u ḑo ṇewa tshifhinga tsha u vhudzisa dzimbudziso, u ṇea vhuṭanzi na u vhidza dziṭhanzi. Nga murahu ha musiki kotho yo no pfa vhuṭanzi hoṭhe na u imelela, zwigwada zwi ḑo ṇewa tshifhinga tsha u amba na kotho phanda ha musiki khaṭhulo i tshi ṇewa.

Nga murahu ha tshigwevho/khaṭhulo:

- 19 Arali muhwelelwa o gwevhiwa (o vhone mulandu), vhutshutshisi na vhaimele vha nga ṇea vhuṭanzi na u amba na kotho malugana na tshigwevho tshine tsha ḑo ṇetshedzwa. Izwi zwi itwa nga ṇdila ya u nanisa tshigwevho (uri tshi vhe tshihulwane) kana ya u tshi fhungudza (uri tshi vhe tshiṭuku). Arali tsengo na u fhungudza tshigwevho hu tshi angaredza mafhungo a si a vhukuma, mafhungo eneo a ḑo tea u ḑivhadzwa kotho. Nga tshifhinga tsha tshigwevho vha nga ṭoḑa ndiliso malugana na tshinyalelo ye vha vha nayo. Arali kotho ya ṇetshedza ndiliso, a i dzihwi sa tshigwevho, ndiliso i nga itwa hu tshi khou ḑadziwa tshigwevho tshinwe na tshinwe tshine tshi nga vha tsho ṇetshedzwa. Kotho i nga imisa tshigwevho lwa tshifhinganyana i tshi khou itiswa nga dziñwe nyimele, hu tshi katelwa na uri muhwelelwa u tea u vha ṇea ndiliso. Mutshutshisi a nga ṇetshedza tshitamennde tsha zwe zwa bvelela kha mupondwa kana vhuñwe vhuṭanzi vhune ha tikedza tshigwevho tsho teaho hune zwa vha zwo tea.

- 20 Phanda ha musi tshigwevho tshi tshi netshedzwa, muofisi mulanguli, mutshutshisi kana mupileli a nga kha di ita khumbelo ya uri muofisi ane a kha di lingiwa kana muñwe na muñwe wa vhaqivhi uri a ite muvhigo nga ha vhone kana muhwelelwa. Muvhigo u nga katela tsedzuluso ya zwe vhutshinyi ha ita kha vhone. Mafhungo a nga dzhiiwa kha tshitatamennde tshe vhone vha tshi netshedza pholisa, kana muofisi ane a khou lingiwa a nga vha vhudzisa dzimbudziso kana vha nga vhidzwa uri vha ñee vhuñanzi nga tshifhinga tsha tshigwevho.
- 21 Arali vha tshi vhona u nga tshigwevho ndi tshixuku, vha nga amba na Mutshutshisi Muhulwane nga hazwo, ane a nga zwi isa kha Mulangi wa Vhutshutshisi ha Nnyi na Nnyi o teaho. Mulangi wa Vhutshutshisi ha Nnyi na Nnyi a nga ita aphili kha tshigwevho kha khothe ine i nga thetshesesa dziaphili. Aphili dzi fanela u divhadzwa nga tshifhinga tsho tiwaho.
- 22 Muhwelelwa a nga ita aphili kha tshigwevho tshe a tshi ñewa. Arali aphili yo failiwa, vha nga humbela mutshutshisi wa mulandu wa u thoma, kana muimeli wa muvhuso ane a khou shumana na mulandu wonoyo, uri a vha vhudze nga ha zwine zwa bvelela kha mulandu, tsumbo, ñuvha lo vhwaho la u thetsheswa ha aphili, arali muaphili o netshedzwa beili, na mvelelo dza aphili.
- 23 Arali vhone kana ñhanzi ya muvhuso vha tshi pfa vha songo tsireledzea, pholisa, mutshutshisi kana muimeli wa Yuniti ya Tsireledzo ya Dziñhanzi vha do vha ñea ngeletshedzo nga ha zwine zwa tea u tsireledzwa. Vha do vha thusa nga hune vha nga kona.

Musi tshigwevho tsho fhela:

- 24 Muhasho wa Tshumelo dza Vhululamisi u do vhona uri zwigwevho zwi a fhedziwa hu tshi tevhedzwa mulayo. Musi muhwelelwa a tshi vhothololwa, Muhasho wa Tshumelo ya zwa Vhululamisi u do ñhogomela uri muhwelelwa a re kha parole u a lavheleswa.

- 25 Vha nga humbelwa uri vha ye tsengoni dza Vhulavhelesi ha Vhululamisi na Bodo ya Parole (Correctional Supervision and Parole Board (the “Parole Board”) hearings). Arali vha tshi ʘoda u ya vha do divhadzwa nga ha divha la tsengo nahone Bodo i do dzhiela ntha mbilaelo dzavho musi vha tshi vhotholola muhwelelwa nga parole.
- 26 Kha mulandu muñwe na muñwe hune muhwelelwa a vha o vhothololwa nga parole, Bodo ya parole i do vhea milayo malugana na u vhothololwa ha muhwelelwa, arali hu zwine vha funa zwone.
- 27 Arali, nga murahu ha u vhothololwa nga parole, muhwelelwa a difara nga ndila ine ya sumbedza uri a nga vha khombo kha tshitshavha, kana u pfuka miñwe milayo ya malugana na u vhothololwa hawe, a nga kha di fariwa a fhedzisa tshigwevho tshe tsha vha tsho sala.

Arali vha tshi ʘoda thuso:

- 28 Mihasho ya muvhuso i re na tshivhalo i do vha netshedza thuso. Mapholisa vha do vha thusa hune ha vha hu na thaidzo; nga u themendela uri vha ye vha wane thuso ya zwa mutakalo kana ya muhumbulo; nga u talutshedza kushumele kana kuitele kwa mapholisa; nga u netshedza mafhungo nga ha dzipfanelo; nga u themendela uri vha ye kha madzangano a tshitshavha na a si a muvhuso (dziNGO na dziCBO) kana tshumelo dza thikhedzo ya vhapondwa dza tshitshavha, nga u khwaṭhisedza uri vha vha vho tsireledzea he ha bvelela vhutshinyi; nga u vbulunga vhuṭanzi, na nga u vha eletshedza malugana na u thivhela vhutshinyi.
- 29 Arali hu kha di vha na u shushedza nga murahu ha tshigwevho, muofisi wa ʘodisa kana mutshutshisi u tea u kwamana na Ofisi ya Yuniti ya u Tsireledza Dziṭhanzi.

- 30 Muhasho wa Tshumelo dza Matshilisano na vhaṅwe vhaṅetshedzi vha tshumelo dza zwa matshilisano vha ḑo ṅetshedza tshumelo dza u khuthadza na dza nyito, arali dzi hone dzine dzi nga katela mbekanyamushumo dza ndugiselo dza khothe.
- 31 Vhashumela mutakalo vha ḑo khwaṅhisedza uri pfanelo dzavho, sa zwine dza vha zwone kha Tshatha ya Pfanelo dza Vhalwadze dzi a tevhedzelwa.
- 32 Muhasho wa zwa Mvelele u ḑo vhona uri hu vha na mbekanyamushumo dza u thusa dzi no nga sa dza vhueletshedzi, dza u rumela na dza u tikedza dza vhapondwa kha sisiteme ya pfunzo.

1 PFANELO YA U FARIWA ZWAVHUḐI NA NGA U ṬHONIFHIWA HA TSHIRUNZI TSHAVHO NA TSHIPHIRI TSHAVHO

1.1 Vha nga lavhelela uri vhashelamulenzhe vhoṭhe kha sisiteme ya vhulamukanyi ha vhutshinyi vha ḑo vha fara zwavhuḐi na u ṭhonifha tshirunzi tshavho na tshiphiri tshavho, na nga u sumbedza vhumphelavhuṭungu.

Arali vhutshinyi ho vhigwa mapholisani, vha nga lavhelela uri –

1.2 vhutshinyi vhu ḑo ṭḑodisiswa;

1.3 arali vho vhiga vhutshinyi kha pholisa, vha ḑo fhindula muvhigo wavho nga u ṭavhanya nga hune vha nga kona.

1.4 hu ḑo dzhiiwa maga ane a ḑo fhungudza thaidzo dzine dzi nga vha hone kha vhone;

1.5 pholisa li ḑo dzhia tshitamennde na u ḑadza fomo dzo teaho dza u redzhisiṭara vhutshinyi;

1.6 vha ḑo rumelwa ṅangani kana kha vhaeletshedzi arali zwo tea;

1.7 arali vha mupondwa wa pfudzungule kana khakhathi dza zwa vhudzekani, vha ḑo vhudziswa dzimbudziso thungo vha vhoṭhe nga pholisa;

1.8 vha ḑo vhudziswa dzimbudziso nga luambo lune vha lu pfesesa, arali muthu ane a khou amba navho a sa koni u amba luambo lune vha lu pfesesa, vha nga humbela muḑologi;

1.9 vha nga humbela u vhudziswa dzimbudziso nga pholisa la mbeu i no fana na yavho.

Arali mulandu wa ya khothe, vha nga lavhelela uri: Muofisi mulanguli -

1.10 u do kwhaṭhisedza uri kutshimbidzele kwa tsengo ku vha nga ndila ine kwa si pfukhe pfanelo dzavho dza u farwa zwavhuḍi na u ṭhonifhiwa ha tshirunzi tshavho na tshiphiri tshavho.

mutshutshisi -

1.11 u do dzhia maga, nga maanda kha milandu ya zwa vhudzekani na pfudzungule kana khakhathi dza mahayani, u kwhaṭhisedza uri mulandu u tshimbidzwa nga mutshutshisi muthihi u swikela u tshi fhela;

1.12 u do vha vhidza uri vha de vha nee vhuṭanzi nga u ṭavhanya, nahone arali hu na u lenga, mutshutshisi o faraho mulandu wavho u do vha ḍivhadza uri ndi ngani hu na u lenga na uri vha tea u ima kana u lindela tshifhinga tshingafhani;

1.13 u do vha nea tshifhinga tsha u awela, u vhalala tshitamennde na, arali zwo tea u amba kana u vha eletshedza; na

1.14 muṅwe wa vhashumi vha khothe u do vha ḍivhadza uri vha tea u badelwa tshelede ya u tshimbila vha tshi ya khothe na dziṅwe tshinyalelo dza tshifhinga tshe vha tshi fhedza khothe vha tshi khou nea vhuṭanzi; nahone vha do vha nea maffungo malugana na u ita mbilo dza tshinyalelo dzenedzo kana u vha thusa malugana na zwenezwo.

Vhashumi vha khothe -

1.15 vha lingedza nga ndila dzoṭhe u vha tsireledza kha u tovholwa kana u shushedzwa nga zwine zwa bvelela khothe;

- 1.16 vha ḁo nanga vhashumi na vhatu vho gudiswaho u bva kha tshumelo ya u Tikedza Vhaponwa vhane vha takalela u thusa uri vha vha thusa na muḁa wavho khothe phanḁa ha tsengo, nga tshifhinga tsha tsengo na musi tsengo yo fhela;
- 1.17 vha ḁo humbela uri vha vhone khothe phanḁa ha musi mulandu u tshi thoma uri vha kone u ḁivha nga ha zwishumiswa zwa khothe, u itela uri vha vhe na nḁivho ya zwine vha tea u zwi lavhelela musi vha tshi ḁea vhuḁanzi;
- 1.18 vha ḁo vha tendela uri vha humbele muthu wa u vha tikedza (hu nga vha shaka kana khonani) uri a vha fhelekedze khothe; na
- 1.19 vha ḁo vha tendela uri vha imele thungo na muhwelelwa kana ḁhanzi dzawe, arali dzi hone nahone arali vho humbela.

Vha nga lavhelela zwi tevhelaho u bva kha vhaḁetshedzi vha tshumelo dza zwa matshilisano na vhatu vhane vha takalela u thusa –

- 1.20 arali vha tshi khou vhudziswa dzimbudziso thungo, nyambedzano i ḁo vha tshiphiri nahone vha ḁo vhudziswa dzimbudziso nga luambo lune vha lu takalela;
- 1.21 a vha nga ḁo litshiwa uri vha lwe na mulandu nga vhone vhane. Arali vha sa athu u rumela mulandu mapholisani, muḁetshedzi wa tshumelo ya zwa matshilisano u ḁo vha thusa u ita ngauralo; na
- 1.22 arali vho vha mupondwa wa khakhathi dza zwa vhudzekani, mapholisa vha ḁo humbela zwiambaro zwavho sa vhuḁanzi, ngauralo vha ḁo tea u humbela muḁetshedzi wa tshumelo dza zwa matshilisano uri a vha ḁee zwiḁwe zwiambaro.

Ebasebenzini betlhogomelo lezamaphilo ungalindela bona –

- 1.23 tsedzuluso yo fhelelaho ya tshiimo tshavho tsha muvhili, muya na muhumbulo;
- 1.24 vha ḁo eletshedzwa fhethu ha tshiphiri nahone hune ha vha na tshirunzi nahone nyeletshedzo yeneyo i ḁo vha nga luambo lune vha lu pfesesa;
- 1.25 vha ḁo humbela uri vha ḁee thendelo ya ndingo dza mutakalo kana dzilafho, fhedzi vha ḁo ḁivhadzwa uri vha nga kha ḁi hana u lingiwa kana u ḁetshedzwa thikhedzo ya zwa muhumbulo, fhedzi vha ḁo ḁalutshedzwa mvelelo dza izwi;
- 1.26 kha milandu ya zwa vhudzekani, arali ho itwa khumbelo ya zwenezwo nahone zwi tshi konadzea, ḁanga ya mbeu i no fana na yeneyo i ḁo ita ndingo dza mutakalo kana u alafha muthu onoyo;
- 1.27 vha ḁo khwaḁhisedza uri mafhungo oḁhe a malugana na mutakalo o katelwa kha rekhodo dzavho dza mulandu; na
- 1.28 vha ḁo alafhiwa nga u ḁavhanya nga hune zwa nga konadzea nahone hu tshi khou tevhedzelwa pfanelo dzavho sa zwe dza ḁalutshedziswa zwone kha Tshatha ya Pfanelo dza Vhalwadze.

Vha nga lavhelela zwi tevhelaho kha vhashumi vha Tshumelo ya Vhululamisi –

- 1.29 Arali vho humbelwa uri vha vhe hone kha tsengo ya parole, Mudzulatshidulo wa Vhulavhelesi ha Vhululamisi na Bodo ya Parole u ḁo, phanḁa ha tsengo, vha ḁivhadza nga luambo lune vha lu pfesesa, nga ha kutshimbidzele kwa tsengo na zwe zwa lavhelelwa khae;

1.30 Arali vha ya kha tsengo ya Bodo ya Parole nahone vha netshedza mihumbulo yavho, vha nga hambela muhwe na muhwe uri a vha fhelekedze tsengoni uri vha wane thikhedzo; na

1.31 Arali vha ya kha tsengo ya Bodo ya Parole, hu do lingedzwa nga ndila dzothhe uri vha tsireledzwe kha u shushedzwa hafhu nga tshifhinga tsha tsengo.

2. PFANELO YA U NETSHEDZA MAFHUNGO

Nga tshifhinga tsha thodisiso ya mulandu wavho, vha nga lavhelela zwi tevhelaho -

2.1 a. pholisa li do dzhia tshitamennde la dovha la vha hambela uri vha tshi vhale na u khwaṭhisedza zwi re ngomu nga u tshi saina;
b. arali vha sa koni u vhalo, vha tea u divhadza pholisa, uri li kone u vha vhalela tshitamennde na u vha hambela uri vha khwaṭhisedze zwi re ngomu nga u tshi saina kana nga u gandisa gunwe khatsho; na
c. arali hu na mudologi nahone vha tshi tama uri tshitamennde tshavho tshi vhaliwe nga luambo lune vha lu pfesesa phanda ha musi vha tshi tshi khwaṭhisedza nga tsaino kana nga u gandisa gunwe, mudologi hu do vha ene ane a ita uyu mushumo.

2.2 Arali vha vhona tshitamennde tshavho tsho khakhea kana tshi songo fhelela, vha do tendelwa u dadzisa kana u shandukisa tshitamennde tshavho tsha u thoma kana u ita tshinwe tshitamennde;

2.3 Vha do netshedzwa tshifhinga tsha u talutshedza kha tshitamennde tshavho uri vhutshinyi ho vha kwama hani nahone hune zwa vha zwo tea zwine zwa todiwa nga vhone zwi do dzhielwa nṭha;

2.4 Vha do divhadzwa uri vha nga ita khumbelo ya khophi ya tshitamennde tshavho;

- 2.5 Pholisa li do hambela zwidombedzwa zwothe zwa tshinyalelo yavho kana fuvhalo. Izwi zwothe zwi do rekhodiwa;
- 2.6 Vha do hambelwa uri vha dzule vha tshi khou divhadza muofisi wa u todisisa nga ha adirese, zwidombedzwa zwa vhukwamani na hune vha ya hone u swikela thodisiso na tsengo zwi tshi khunyeledzwa; na
- 2.7 Vha do hambelwa uri vha divhadze muofisi wa u todisisa arali muhwelelwa a tshi khakhisa kana a tshi lingedza u khakhisa thodisiso dza mulandu, arali a sa do ya tsengoni kana arali vha tshi mu ofha.

Arali mulandu wa ya kotho, vha nga lavhela zwi tevhelaho:

Mutshutshisi u do –

- 2.8 Hu tshi katelwa na zwiwwe, dzhiela ntha zwine vha toda zwone musi a tshi dzhia tsheo ya u tshutshisa kana u sa tshutshisa;
- 2.9 Vha hambela uri vha dzumbulule maffungo o teaho a malugana na u dzhia tsheo malugana na u vhothololwa ha muhwelelwa nga beili, tsumbo, a uri muhwelelwa u khou khakhisa vhuṭanzi kana dziṭhanzi, kana uri muhwelelwa u khou shushedza mutṭa wavho, kana uri muhwelelwa ho ngo lugela u sengiswa, na uri, arali zwo tea, mutshutshisi u do vha hambela uri vha de vha nee vhuṭanzi malugana na izwi kha tsengo ya beili;
- 2.10 Vha do vha nea tshifhinga tsha u awedza mihumbulo nga u vha nea ngeletshedzo kana nga u vha nea tshifhinga tsha u vhalo tshitatamennde tshavho phanda ha musi vha tshi nea vhuṭanzi;
- 2.11 Kwamana na vhone phanda ha musi vha tshi tangedza aphili thukhu na u vha hambela uri vha talutshedze uri vhutshinyi ho kwama hani vhone na

muṭa wavho. Kha iyi nyambedzano, vha ḁo ṅewa tshifhinga tsha u bvisela khagala zwidombedzwa nga vhuḁalo zwa tshinyadzo inwe na inwe kana fuvhalo le vha li wana nga mulandu wa vhutshinyi. Mutshutshisi u ḁo dzhiela izwi nṅha phanda ha musi a tshi dzhia tsheo ya u ṅangedza aphili kha tshigwevho tshiṅuku. Mvelelo dza vhutshinyi kha vhone kana muṭa wavho dzi ḁo bviselwa khagala khothe kana vha ḁo ṅewa tshifhinga tsha u ṅea vhuṅanzi khothe, kana muvhigo wo itwaho nga vhomakone kana vhaḁivhi wa rumelwa khothe nga tshifhinga tsha u ṅea tshigwevho; na

- 2.12 Nga tshifhinga tsha nyambedzano kana tsha u eletshedzana, u ḁo vha humbela uri vha ḁadzise zwithu zwe vha siedza kha tshitatamennde tshavho. Arali zwo tea mutshutshisi u ḁo vhudza muimeleli idzi mbuno phanda ha musi tsengo i tshi thoma.

Vhaṅetshedzi vha tshumelo ya zwa matshilisano vha ḁo –

- 2.13 Arali zwo tea, vha ḁo vha vhudzisa dzimbudziso, nahone arali zwo tea uri vha ṅetshedza vhuṅanzi malugana na mutakalo wavho, vha ite ndugiselo malugana na ndingo dza zwa mutakalo; na
- 2.14 U kwhaṅhisedza uri muṅetshedzi wa tshumelo ya zwa matshilisano na mushumi ane a khou tou thusa vha shuma na vhone tshifhinga tshoṅhe u bva nga tshifhinga tshe vhutshinyi ha vhighiwa u swika mulandu u tshi khunyeledzwa arali zwi tshi konadzea.

Vhashumeli vha zwa mutakalo vha ḁo –

- 2.15 Arali khothe (madzhisiṅaraṅa kana mutshutshisi) i tshi vha humbela uri vha ite ngauralo, vha ṅetshedze khothe rekhodo dzavho dza mutakalo wavho na maṅwe mafhungo o teaho a mulandu e vha vha ṅea one.

Vhashumi vha Tshumelo ya zwa Vhululamisi –

- 2.16 Vha ḁo vha tendela uri vha ite khumbelo yo tou ṅwaliwaho kha Mudzulatshidulo wa Vhulavhelesi ha zwa Vhululamisi na Bodo ya Parole u ya tsengoni ya parole nahone Mudzulatshidulo u ḁo vha ḁivhadza nga ha tshifhinga, ḁuvha na fhethu hune tsengo ya ḁo vha hone; na
- 2.17 Arali vha ya kha tsengo ya Vhulavhelesi ha Vhululamisi na Bodo ya Parole, vha ḁo vha tendela uri vha ṅetshedze mihumbulo yavho nga u tou amba tsengoni kana vha rumele yo tou ṅwaliwaho.

3. PFANELO YA U WANANAFHUNGO

Arali vhutshinyi ho vhigiwa, vha nga lavhelela pholisa u vha ḁivhadza nga ha –

- 3.1 Vhuvha na ndivho ya tshitamennde;
- 3.2 Dzina na nomboro ya luṅingo ya muofisi ane a khou ṅḁḁisa o faraho mulandu na nomboro ya mulandu ya pholisa (CAS kana Nomboro ya Sisiteme ya Ndaulo ya Vhutshinyi);
- 3.3 Khonadzeo ya vhutshutshisi ha phuraivete vhune vhone vhane vha tou vhu badela arali Mulangi wa Vhutshutshisi ha Nnyi na Nnyi a hana u tshutshisa mulandu; na
- 3.4 Vho ita khumbelo ya zwidodombedzwa zwi tshimbilelanaho na zwi tevhelaho:
- U fariwa ha muhwelelwa
 - Uri naa vha tea u ya kha phareidi ya u nanga muhwelelwa na ḁuvha ḁa phareidi;
 - Nomboro ya mulandu ya khothe
 - Maḁuvha a tsengo ya beiji

- e. Mvelelo dza tsengo dza beiji (uri naa muhwelelwa ane a khou humbulelwa u do vhothololwa nga beiji naa))
- f. Mvelaphanda ya thodiso na u tshutshiswa ha mulandu wavho
- g. Tsho ifhio kana ifhio ya u phumula kana u shandukisa tshigwevho
- h. Uri na vha do ya tsengoni kotho naa, duvha kana maduvha a tsengo kotho
- i. Duvha la tsengo na mvelelo dza u fhedza
- j. Duvha la tshigwevho na mvelelo
- k. Uri naa muhwelelwa o aphila naa malugana na tshigwevho na mvelelo dza aphiji.
- l. Uri naa thundu dzo dzhiwaho dzi nga vhilwa lini nahone hani
- m. Ndi tshumelo dzifhio dzine dza vha hone dza malugana na thodea dzavho na uri vha nga shumisa hani idzi thodea

**Arali mulandu wa ya kotho vha nga lavhelela uri:
Vhashumi vha kotho vha nga-**

- 3.5 Nga hune zwa konadzea, tendela u ya u vhona kotho phanda ha musi mulandu u tshi thoma, uri vha kone u vha na ndivho ya zwine zwa lavhelelwa kha vhone; na
- 3.6 Khwaṭhisedza uri tswayo dzi vhone na masia zwi a netshedzwa kotho na uri zwi do laedza hune rumu ya kotho ya vha hone. Hune zwa vha hone, Desike la Thuso/Ngeletshedzo/Mafhungo li do vha divhadza nga ha uri vhuṭanzi havho vhu do thetsheleswa kha rumu ifhio ya kotho.

Mutshutshisi o faraho mulandu wavho u do -

- 3.7 divhadza mutholi nga ha tsengo inwe na inwe ine ya do ita uri vha fhidze mushumoni;

- 3.8 Vha ḁivhadza arali Mulangi wa Vhutshitshisi ha Nnyi na nnyi o dzhia tsheo ya u sa tshutshisa mulandu; lune vha nga fheleledza vho ṭoḁa vhutshutshisi ha phuraivete na kuitele kune kwa tea u tevhedzelwa malugana na izwi;
- 3.9 Kona u fhindula mbudziso dzavho dza malugana na kutshimbidzele/kuitele kwa khothe na, arali hu na u lenga, u ḁo vha vhudza uri vha nga lindela zwingafhani phanḁa ha musi vha tshi ḁea vhuṭanzi;
- 3.10 Arali zwi tshi ṭoḁea, vha ḁo ḁewa tshifhinga u wana ngeletshedzo yo teaho phanḁa ha musi hu tshi dzhiwa tsheo malugana na mulandu;
- 3.11 Vha ḁivhadza nga ha mvelelo dza kutshimbidzele kwa beiji, nyimele dza tshipentshela dzo vhwaho dza beiji, nahone ndi ḁo ṭalutshedza zwine nyimele dza beiji yeneyo dza amba zwone;
- 3.12 Vha tsiredza kha u halifhelwa hu songo teaho, u huvhala na mbudziso dzine dza tsitsa tshirunzi tsha muthu zwi songo tea;
- 3.13 Vha ḁo vha ḁivhadza nga ha mvelelo dza mulandu na uri naa hu na aphili naa malugana na tshigwevho;

Vhatikedzi vha vhapondwa kana vhaḁetshedzi vha tshumelo dza matshilisano vha ḁo –

- 3.14 ṭalutshedza pfanelo dzavho na kuitele kune kwa tea u tevhedzelwa;
- 3.15 Thusa u wana mulandu nga sisiteme arali ho itwa khumbelo;
- 3.16 Vha fhelekedza khothe phanḁa ha musi vha tshi sengiswa, u itela u vha ḁowedza rumu ya khothe na hune ya vha hone arali zwi tshi konadzea; na

3.17 Vha \dot{x} nea thikhedzo na ngeletshedzo kana vha vha rumela kha mueletshedzi wa phurofeshinala na tshumelo dza thikhedzo;

Arali mushumeli wa zwa mutakalo a tshi kwamea kha mulandu vha nga lavhelela uri a –

3.18 Vha \dot{x} nee mafhungo a nga ha kuitele kwa ndingo kana dzilafho zwine zwa \dot{x} o itwa kha vhone;

3.19 Vha \dot{x} nee khophi ya rekhodo dza mutakalo wavho arali vho dzi humbela; na

3.20 \dot{x} divhadza nga ha tshumelo dza thikhedzo ya tshitshavha na \dot{x} thingo dza thuso dzo teaho zwine zwa vha hone.

Vhashumi vha tshumelo dza pfunzo vha \dot{x} o –

3.21 Vha \dot{x} divhadza nga ha tshumelo dza vhapondwa dza zwickolo dzine dza vha hone kha sia \dot{x} avho.

Arali mutshinyi o valelwa dzhele, Muhasho wa Tshumelo ya Vhululamisi u \dot{x} o:

3.22 Vha \dot{x} divhadza arali mutshinyi a tshi \dot{x} o vhofohololwa nga parole arali vho ita khumbelo;

3.23 Vha \dot{x} divhadza nga ha Tshumelo dza ngeletshedzo na thikhedzo dzine dza vha hone nga tshifhinga tsha tsengo ya Bodo ya parole;

3.24 Vha \dot{x} divhadza nga u tou \dot{n} wala nga ha tshanduko dzine dza vha hone dza ma \dot{x} uvha a tsengo kana u fhiriselwa phan \dot{x} a, mvelelo dza tsengo ya Bodo ya Parole na dzi \dot{n} we nyimele dzo vhwahaho;

3.25 Arali vha humbelwa uri vha vhe hone kha tsengo ya Bodo ya Parole, Mudzulatshidulo u do vha divhadza nga luambo lune vha lu pfesesa nga ha kuitele/kutshimbidzele nga tshifhinga tsha tsengo na zwe zwa lavhelelwa kha vhone; na

3.26 Vha divhadza nga ha mbekanyamushumo dza mveledziso dze muhwelelwa a dzi dzhenela kana a khou dzi dzhenela u itela u khwinisa vhudifari havho arali vho zwi humbela na u wana thendelo kha muhwelelwa.

4. PFANELO YA U WANANA TSIRELEDZO

Musi vhutshinyi ho vhidzwa mapholisani –

4.1 ha wanala uri vha thanzi nahone vhone kana murafo wa muta wavho vha khou shushedzwa kana vhutshilo havho vhu khomboni, vha tea u zwi vhidzwa mapholisani nga u tshanyisa kana kha mutshutshisi muhulwane wa nnyi na nnyi khothe vha ite khumbelo ya u tsireledzwa ha thanzi, hune vha nga lavhelela uri -

4.1.1 u shushedzwa havho hu do todisiswa nga pholisa;

4.1.2 hune ha wanala uri ndi zwa vhukuma vha khou shushedzwa, vha do humbelwa uri vha ite thendelano na Yuniti ya Tsireledzo ya Dziṭhanzi phanda ha musi vha tshi iswa kha Mbekanyamushumo ya Tsireledzo ya Dziṭhanzi;

4.1.3 arali vha iswa kha Mbekanyamushumo, vha tea u tevhedzela milayo yotse sa zwe ya sumbedziswa zwone kha thendelano. Mafhungo ane a vha kha iyi thendelano a do vha tshiphiri;

4.1.4 Arali vha sa tevhedzela iyi thendelano vha do vha vha tshi khou di vhea khomboni nahone vha nga bvisiwa kha Mbekanyamushumo ya Tsireledzo ya Dziṭhanzi;

- 4.1.5 Hu nga kha ɗi dzudzanywa uri vha ɗewe tshelede ya mbadelo musi vha kha Mbekanyamushumo, vhunga zwo tiwa nga Milayo ya Tsireledzo ya Dziṭhanzi;
- 4.1.6 vha ɗo tea u ɗea vhaofisi vha Mbekanyamushumo ya Tsireledzo ya Dziṭhanzi zwidodombedzwa zwavho zwoṭhe zwa masheleni, u itela uri hu kone u tiwa mbadelo ya masheleni o teaho;
- 4.1.7 musi vho ṭanganedzwa kha Mbekanyamushumo, vha ɗo vhewa fhethu ho tsireledzeaho nahone aḍirese yavho a i nga ɗo fhiwa muthu na muthihi, hu nga vha miraḍo ya muṭa;
- 4.1.8 nga murahu ha musi vho ɗea vhuṭanzi, vha ɗo ɗewa ɗivhadzo ya u vha ɗivhadza uri vha ɗo bvisiwa kha mbekanyamushumo hu sa athu fhela tshifhinga tshilapfu; na
- 4.1.9 vha nga kwama muofisi wa u ṭoḍisisa tshitiṭshini tsha mapholisa kana mutshutshisi muhulwane wa nnyi na nnyi arali vha tshi ṭoḍa maṅwe mafhungo malugana na Mbekanyamushumo ya Tsireledzo ya Dziṭhanzi;
- 4.2 Arali vha sa ṭoḍi uri muhwelelwa a ɗivhe zwidodombedzwa zwavho, vha nga kwama muofisi wa u ṭoḍisisa /kana mutshutshisi vha humbela uri mafhungo a songo sumbedzwa muhwelelwa;
- 4.3 Muofisi ane a vha na vhuḍifhinduleli tshifhinga tshoṭhe u ɗo khwaṭhisedza uri thundu iṅwe na iṅwe yavho na yo dzhiwaho u itela vhuṭanzi, i fariwa zwavhuḍi nahone i humiselwa murahu kha vhone nga u ṭavhanya musi i si tsha ṭoḍea; na

4.4 Arali vha muvhilaeli kha mulandu wa khakhathi dza muṭani, na musi mapholisa a tshi vhona u nga vha nga pfiṣwa vhuṭungu zwi tshi itiswa nga uri vho pfuka ndaela ya tsireledzo ya muthu ane a khou aphiḷa –

4.4.1 Vha nga rumela afidaviti mapholisani ine ya ṭalutshedza nyimele dza u pfuka ho itwaho nga muthu ane a khou aphiḷa; na

4.4.2 Pholisa ḷi ḑo mbo ḑi ṭavhanya ḷa fara muthu ane a khou aphiḷa malugana na u pfuka u iledzwa ho vhwaho nga khothe nga fhasi ha Khethekanyo ya 7 ya Mulayo wa Khakhathi dza Muṭani, wa vhu 116 wa 1998.

Arali mulandu wa ya khothe, vha nga lavhelela zwi tevhelaho: Mutshutshisi u ḑo–

4.5 Vha ḑivhadza, arali muhwelelwa a nga fhasi ha miṅwaha ya fumimalo, vha nga kha ḑi si tendelwe u vha hone tsengoni, nga nṅa ha musi u vha hone havho zwo tea kana zwo tendelwa nga khothe, kana hune ṭhanzi ya vha i na miṅwaha ya 18, a vha nga ḑo tendelwa u thetshelesa vhuṭanzi ha ṭhanzi yenyeyo;

4.6 Vha ḑivhadza uri dziṅwe nyimele dza khothe dzi nga thivhela u ganḑiswa ha mafhungo maṅwe na maṅwe (hu tshi katelwa u ḑivhadzwa ha muvhilaeli kana ṭhanzi) malugana na tsengo kana tshipiḑa tshiṅwe na tshiṅwe tshayo ye ya farelwa tshiphirini; na

4.7 Hune zwa vha zwo tea, vha ḑivhadza uri muthu muṅwe na muṅwe ane a ganḑisa mafhungo afhio kana afhio zwi si ho mulayoni kana u amba dzina ḷa ṭhanzi, u na mulandu, nahone u ḑo tshutshisiwa kana u sengisiwa.

Vhaṅetshedzi vha tshumelo ya zwa matshilisano vha ḑo -

4.8 dzhia maga u khwaṅhisedza uri vhone na muṅa wavho vha a tsireledzwa khomboni.

Vhashumi vha zwa mutakalo vha ḑo -

4.9 vhiga kana vha rumela mulandu ufho kana ufho hune ha vha hu tshi khou humbulelwa vhutshinyi nga pholisa.

Tshumelo dza zwa Vhululamisi

4.10 arali vho humbela uri vha dzule vha tshi ḑivhadzwa nga ha tshigwevho tsha muhwelelwa, Tshumelo ya zwa Vhululamisi i ḑo vha ḑivhadza arali muhwelelwa o shavha dzhele kana o iswa kha lnwe dzhele na zwidodombedzwa zwa fhethu henefho; na

4.11 kha miṅwe milandu ya u tshipa na ya zwa vhudzekani, Bodo ya Parole i nga dzhenisa miṅwe milayo kha parole ya muhwelelwa arali zwi tshi vha zwo tea u mu thivhela kana u thivhela u kwamana na vhone zwi songo tendelwa.

5. PFANELO YA U WANA THUSO

Vha nga lavhelela uri pholisa ḑi ḑo vha thusa -

5.1 Nga u vha rumela kha vhaṅetshedzi vha tshumelo uri vha kone u wana thuso yo teaho na thuso hune vha vha hone, tsumbo, thusoṅhanzi;

5.2 Nga u ṅalutshedza kuitele kana kushumele kwa mapholisa;

- 5.3 Nga u vha ðivhadza nga ha pfanelo dzavho;
- 5.4 Nga u vhea phanḁa u tsireledzea;
- 5.5 Nga u vhulunga vhuḁanzi;
- 5.6 Nga u ḁetshedza ngeletshedzo nga ha u thivhela vhutshinyi; na
- 5.7 Nga u imisa dzikhakhathi hune ha vha na vhutshinyi.

Arali mulandu wa ya khothe vha nga lavhelela zwi tevhelaho –

- 5.8 Mutshutshisi u ḁo imelela mulandu wa khothe nahone u ḁo dzhiela nḁha zwine vha zwi ḁoḁa;
- 5.9 Vha nga amba na muimeleli wavho nga ha mulandu, nga maanḁa arali vha tshi ḁoḁa u vhila ndiliso malugana na tshinyadzo kana mafuvhalo a muvhilini na a muhumbulo;
- 5.10 Vha ḁo ḁetshedzwa vhaḁologi, nahone hune zwa vha zwo tea, vhathu vho holefhalaho vha ḁo ḁetshedzwa mafhungo;
- 5.11 Vhathu vho holefhalaho vha ḁo ḁetshedzwa thikhedzo yo teaho arali i hone;
- 5.12 Milandu ine ya kwama zwa vhudzekani i ḁo thetsheleswa kha khothe dza tshipentshela hune khothe dzenedzo dza wanala hone;
- 5.13 Mutshutshisi na pholisa vha ḁo vha ðivhadza uri, arali vha nga fhasi ha miḁwaha ya fumimalo nahone vha tshi khou ḁea vhuḁanzi tsengoni

zwi nga ita uri vha vhe na mutsiko kana vha kwamee muhumbuloni, ngauralo khothe, nga khumbelo yo itwaho nga mutshutshisi, i nga thola mukonanyi (muthu ane a shuma sa mukonanyi) u itela u vha thusa nga u nea vhuṭanzi kana nga u nea vhuṭanzi nga thelevishini (CCTV) fhethu ho dzumbamaho;

- 5.14 Muofisi mulanguli u ḑo khwaṭhisedza uri mbudziso dzoṭhe dze vha dzi vhudziswa dzi fhindulwe nga mukonanyi arali o tholiwa;
- 5.15 muofisi mulanguli u ḑo ḑivhadza uri mukonanyi a nga ṭalutshedza nga vhuḑalo zwine mbudziso ya amba zwone; nga nṅa ha musi khothe yo laela nga inwe nḑila;
- 5.16 muofisi mulanguli a nga, arali mukonanyi o tholiwa, vha laela uri vha nee vhuṭanzi fhethu huṅwe na huṅwe hune –
- ha vha ho dzudzanywa nga nḑila ine vha ḑo ḑi pfa vha hayani;
 - muthu muṅwe na muṅwe ane a nga vha sinyusa a vha a kule navho;
 - khothe kana muthu muṅwe na muṅwe ane a tea u vha hone tsengoni a ḑo kona u vhona na u thetshelisa – kana hu tshi khou shumiswa iḑekhithironokhi kana zwiṅwe zwishumiswa – na vhone na mukonanyi nga tshifhinga tsha u nea vhuṭanzi;
- 5.17 Milandu ine ya kwama vhapondwa vha sa koni u ḑithusa i ḑo ṭavhanyiswa nga hune zwa konadzea; na
- 5.18 Arali thelevishini ine ya khou shumiswa fhethu ho dzumbamaho (closed-circuit television (CCTV)) i tshi ḑo shumiswa nga tshifhinga tsha tsengo, mutshutshisi u ḑo ṭalutshedza uri i shuma hani kana hune zwa konadzea u ḑo tendela vhone kana vhabebi vhavho kana muunḑi u vhona tsumbedzo dza tshishumiswa phanḑa ha musi tsengo i tshi thoma

Vhaṅetshedzi vha tshumelo dza matshilisano, hune zwa konadzea na hune vha vha hone –

5.19 vha ṅetshedza ngeletshedzo na thikhedzo;

5.20 vha vha thusa nga u ita uri tshumelo dza vhaṅetshedzi vha zwa matshilisano dzi vhe hone kana vhaofisi vhane vha kha ḡi lingiwa; na

5.21 u ṅetshedza –

- a. thuso nga u kwamana na muṭa na dzikhonani
- b. thuso arali vha na tsumbadwadze ḡa mutsiko une wa vha hone nga murahu ha musu vho bvelelwa nga zwithu zwi si zwavhuḡi
- c. ṭhalutshedzo ya kuitele kune kwa ḡo tevhelwa
- d. thuso malugana na u davhidzana na Tshumelo ya Tshipholisa ya SA na mutshutshisi
- e. themendelo ya u ya kha vhaeletshedzi vha phurofeshinala arali vhuṭungu kana thambulo yo no tou hulela nga murahu ha musu muthu o bvelelwa nga zwithu zwivhi
- f. tswikelelo kha mafhungo na dzitshumelo, nga maanḡa hune tshumelo dzine dza vha hone dza angaredza na 'Thikhedzo ya Khothe', hu tshi katelwa na -
 - i. u vha thusa u pfesesa kuitele kana kutshimbidzele kwa khothe;
 - ii. u vha ṭalutshedza uri hu ḡo bvelela mini khothe arali vho vhidzwa uri vha ḡe vha vhe ṭhanzi;
 - iii. u vha ṭalutshedza uri ndi vhonnyi vhane vha ḡo vha vhe khothe na uri mushumo wavho u ḡo vha ufho, khathihi na u vha thusa uri vha wane khothe; na
 - iv. u vha lugisela u ṅea vhuṭanzi khothe na u ṭuṭuwedza vhukwamani na mutshutshisi.

Vha nga lavhelela zwi tevhelaho kha vhaofisi vha Tshumelo dza zwa Vhululamisi –

- 5.22 vha ḁo, arali vho ita khumbelo, ḁivhadzwa nga ha zwo shandukiswaho kha zwigwevho zwa vhulavhelesi ha vhululamisi; mishumo ya Bodo ya Parole, mushumo wavho nga tshifhinga tsha tsengo ya Bodo ya Parole, na zwine vha tea u zwi lavhelela tsengoni;
- 5.23 arali zwo tea, vha ḁo ḁewa muḁologi nga tshifhinga tsha tsengo ya Bodo ya Parole;
- 5.24 arali ho itwa khumbelo, vha ḁo tshimbidza vhukonanyi vhukati havho na muhwelelwa musi zwi tshi ḁoḁea; na
- 5.25 arali ho itwa khumbelo kana hune zwa vha zwo tea, tsumbo, arali vha mupondwa nahone vho fariwa kana ha wanala uri vha ḁoḁa thikhedzo kha tsengo ya Bodo ya Parole, vha ḁo rumelwa kha vhaḁetshedzi vha tshumelo vho teaho uri vha wane ngeletshedzo kana tshumelo dza thikhedzo.

Vha nga lavhelela uri mushumi wa zwa mutakalo u ḁo khwaḁhisedza uri –

- 5.26 hune zwa vha zwo tea, vha tea u ḁewa ḁhanziela ya mutakalo ya u fhidza tshikoloni kana mushumoni.

6. PFANELO YA NDILISO

“Ndiliso” i amba tshelede ine vha i newa nga khothe ya zwa vhutshinyi arali hu na zwe vha lozwa kana ho vha na tshinyadzo ya thundu (hu tshi katelwa na tshelede) nga mulandu wa vhutshinyi ho itwaho nga mutshinyi. Ndivho ya ndiliso ndi u vhuyedzedza muthu ane a khou newa ndiliso yeneyo kha vhuimo he a vha e khaho phanda ha musu hu tshi vha na ndozwo kana tshinyadzo.

Arali mulandu wa ya khothe vha nga lavhelela uri –

- 6.1 mutshutshisi na pholisa, hune zwa vha zwo tea, vha do vha divhadza uri vha nga kha di da khothe nga divha la tshigwevho nahone vha nga humbela mutshutshisi u ita khumbelo khothe ya ndaela ya ndiliso;
- 6.2 Hune zwa vha zwo tea, khothe i nga imisa tshigwevho arali muhwelelwa a vha nea ndiliso malugana na ndozwo kana tshinyalelo ye ya vha hone kha thundu dzavho nga mulandu wa vhutshinyi;
- 6.3 Mutshutshisi u do divhadza vhone nahone muñwaleli wa khothe u do kombetshedza uri mbadelo dzenedzo dzi itiwwe;
- 6.4 Muñwaleli wa khothe kana mutshutshisi, hune zwa vha zwo tea, u do vha divhadza uri hune ha wanala uri muthu o dzhielwa tshelede musu a tshi fariwa, khothe i do ita ndaela ya uri a badelwe tshelede yeneyo nga u tavhanya;
- 6.5 Mutshutshisi u do vha divhadza uri, arali ndaela ya ndiliso i songo netshedzwa vhone kha tsengo ya vhutshinyi, vha nga hwelela muhwelelwa;

- 6.6 Mutshutshisi kana muofisi mulanguli (madzhisiṭaraṭa kana muhaṭuli) u ḑo vha ḑivhadza uri ndifho yo ṅetshedzwaho nga khothe i kwama tshigwevho kana khaṭhulo na uri vha nga kombetshedza uri ndaela i tevhezwele;
- 6.7 Muofisi mulanguli u ḑo vha ḑivhadza, arali ndifho i tshi ḑo ṅetshedzwa vhone, vha nga i ṭanganedza kana vha i hana nga u tou ṅwala hu sa athu fhela maḑuvha a furathi (60), arali vha ita ngauralo, vha ḑo tea u vhuisele murahu tshelede ye vha i badelwa kha muredzhisiṭarara kana muṅwaleli wa khothe;
- 6.8 Muofisi mulanguli u ḑo vha ḑivhadza uri arali vha kundwa u hana iyo ndifho kana tshelede hu saathu fhela maḑuvha a furathi (60), a vha nga ḑo kona u hwelela muhwelelwa; na
- 6.9 Arali vha ita khumbelo ya ndiliso khothe malugana na tshelede ye vha i shumisa kha zwa dzilafho kha mafuvhalo e vha a wana nga mulandu wa vhutshinyi, vhashumeli vha zwa mutakalo vhe vha vha alafha vha ḑo tikedza khumbelo yavho nga u ṅetshedza vhuṭanzi khothe na mafhungo o teaho khothe hu tshi katelwa na mivhigo ya zwa mutakalo.

7. PFANELO YA U WANA ZWITHU ZWINE ZWA VHA ZWAU MURAHU

“U wana zwithu zwine zwa vha zwau murahu” zwi amba uri, nga murahu ha tshigwevho kana khaṭhulo, khothe i laela muhwelelwa uri a vha ṅee thundu ye a vha dzhiela yone zwi si ho mulayoni, u itela uri vha dovhe vha vhujelele kha maimo e vha vha vhe khao phanḑa ha musi hu tshi itwa vhutshinyi.

Arali mulandu wa ya kotho vha nga lavhelela uri mutshutshisi a -

- 7.1 Vha ñivhadze uri hune zwa vha zwo tea vha nga hambela mutshinyi a vhuisele thundu khavho, muṭa wavho na vhaundiwa nga ndila yavhuḍi;
- 7.2 Vha ñivhadza uri u vhuiselwa zwithu zwine zwa vha zwau zwi amba u vhuiselwa murahu ha thundu kana ndiliso; na
- 7.3 Vha ñivhadza uri khumbelo yavho malugana na izwi i nga kombetshedzwa nga kotho nahone hune zwa vha zwo tea, vha ḍo tendelwa u rumela khumbelo yeneyo kotho.

NDILA DZA U ITA DZIMBILAELO

Mihasho, zwiimiswa na mazhendedzi othe ane a khou shela mulenzhe kha mulandu a na ndivho ya u netshedza tshumelo dza maimo a ntha, fhedzi tshinwe tshifhinga zwithu a zwi tshimbili nga ndila ye zwa vha zwo lavhelelwa ngayo. Arali zwa ralo, mihasho, zwiimiswa na mazhendedzi zwi toda u divha uri ho bvelela mini. Itshi tshipida tsha linwalo tshi vha vhudza uri ndi zwifhio zwine vha nga ita arali vha songo fushea nga -

- a. ndila ye vha farwa ngayo;
- b. mafhungo e vha a wana, kana
- c. tsheo dze dza dzhiwa

Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe:

- 1 Vha nga vhilaela nga ha pholisa, pholisi ya tshumelo ya tshipholisa, kuitele, nga u nwalela kha Khomishinari wa Tshititshi tsha mapholisa tshi kwameaho.
- 2 Arali mbilaelo yavho i nga ha thundu yo xelaho kana yo tshinyadzwaho musi i mapholisani, vha nga kha di tea u wana ndiliso. Mbudziso dzine vha vha nadzo vha dzi rumele kha Khomishinari wa Tshititshi, kana arali vha songo fushea, vha nga kwamana na Khomishinari wa tshititshi tsha mapholisa tsha sia lenelo vha na zwidodombedzwa zwa u ita mbilo. Arali mbilo yavho i sa khou tshimbidzwa nga ndila ine vha pfa vho fushea, vha nga kwama Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi.
- 3 Arali mbilo yavho i songo tshimbidzwa nga ndila ine vha pfa vho fushea, vha nga kwama Ndangulo ya Mbilaelo yo Diimisaho, fhedzi vha tea u dzhela nzhele uri iyi ofisi i nga kwamiwa fhedzi arali vha na mbilaelo dzine dza tshimbilelana na milandu ya vhutshinyi ine ya khou u humbulelwa kana vhudifari vhu si havhudi ha Vhashumi vha Tshumelo ya Tshipholisa ya Metro na Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe, vhe vha kundwa u ita mishumo yavho.

Vhatshutshisi:

- 4 Khothe ye mulandu wa sengelwa khayo i nga thasulula vhunzhi ha dzimbilaelo. Arali vha na mbilaelo vha nga n̄wala kana vha ita ndangano na Mutshutshisi Muhulwane wa Nnyi na Nnyi kha khothe ine mulandu wa khou sengelwa khayo. Arali Ofisi yapo ya Mutshutshisi ya si tshimbidze mbilaelo yavho nga nd̄ila i fushaho, vha nga n̄walela Mutshutshisi Muhulwane kha sia l̄eneḽo. Ene u ḽo ita tzedzuluso nga ene muḽe. Arali ha wanala uri mbilaelo yavho a yo ngo fariwa nga nd̄ila i fushaho hafhu, vha nga kwama Mulanguli wa Lushaka wa Vhutshutshisi ha Nnyi na Nnyi.
- 5 Arali ha ḽi dovha hafhu ha wanala uri mbilaelo yavho a yo ngo farwa nga nd̄ila i fushaho, vha nga kwama Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi. Vha khou humbelwa uri vha dzhieze nzhele uri iyi Ofisi i nga kwamiwa fhedzi arali muthu a na mbilaelo dzine dza kwama vhulauli. Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi, u ya nga mulayo, i nga kha ḽi si ḽoḽisise tsheo dza khothe.

Dzikhothe:

- 6 Arali mbilaelo yavho i nga vhuḽifari ha muofisi mulanguli, vha nga n̄walela kana vha langana na ḽhoho ya Khothe dza tshiḽiriki. Vha nga wana aḽirese na zwidombedzwa zwa luḽingo kha madzhisiḽaraḽa wa khothe wapo.
- 7 Arali vha songo fushea nga phindulo ya ḽhoho ya Tshiḽiriki, vha nga n̄walela kana vha langana na ḽhoho ya Tshigwada tsha Dzikhothe wa dzingu l̄eneḽo.
- 8 Arali mbilaelo yavho i tshi kwama khothe ya dzingu, vha nga n̄walela kana vha langana na Phuresidennde wa Khothe ya Dzingu uri vha kone u vhonana nae. Vha nga wana zwidombedzwa zwa aḽirese na zwa luḽingo kha khothe ya madzhisiḽaraḽa yapo.

- 9 Arali mbilaelo yavho i tshi kwama muhaṭuli muhulwane wa khothe, vha nga ṅwalela kana vha langana na Phuresidennde wa Muhaṭuli wa Khethekanyo yeneyo. Vha nga wana zwidodombedzwa zwa aḍirese na luṭingo kha khothe ya madzhisiṭaraṭa yapo kana khothe khulwane.
- 10 Arali vha songo fushea nga phindulo, vha nga ṅwalela Khomishini ya Madzhisiṭaraṭa arali mbilaelo yavho i tshi kwama khothe ya madzhisiṭaraṭa kana Khomishini ya Tshumelo ya Dzikhothe arali mbilaelo i tshi kwama khothe khulwane. Arali vha tshi kha ḍi vha vha songo fushea nga kufarelwe kwa mbilaelo yavho, vha nga kwama Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi.
- 11 Arali mbilaelo i tshi kwama mushumi wa khothe, tsumbo, vhomabalane kana vhaḍologi, vha nga ṅwalela kana vha langana na mulanguli wa khothe uri vha kone u mu vhona. Arali vha songo fushea nga phindulo ya mulanguli wa khothe, vha nga ṅwalela mulanguli wa tshumelo dza khothe kana mulangi-dzhenerala.

Vhaṅetshedzi vha tshumelo dza zwa matshilisano:

- 12 Arali mbilaelo yavho i tshi kwama muofisi wa Muhasho wa Mveledziso ya zwa Matshilisano, vha nga ṅwalela muhulwane wa ofisi yeneyo. Arali vha songo fushea nga phindulo, vha nga kwama ṭhoho ya Ofisi ya Dzingu kana ya Vunḍu, khathihi na Ofisi ya Lushaka.
- 13 Arali vha kha ḍi vha vha songo fushea nga phindulo ye vha i ṭanganedza u bva kha muofisi wa muvhuso, vha nga kwama Khoro ya Phurofesheni dza Tshumelo ya zwa Matshilisano kana Ofisi kana Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi.

Vhashumi vha zwa mutakalo:

- 14 Arali vha songo fushea nga tshumelo ine ya netshedzwa nga mushumi wa zwa mutakalo kha sekithara ya mutakalo ya nnyi na nnyi, vha tea u thoma vha vhilaela kha muthu we a vha thusa. Arali mbilaelo i songo thasululwa nga ndila ine vha pfa vho fushea, vha nga rumela mbilaelo yavho kha thoho kana mulanguli wa tshiimiswa tsha zwa mutakalo tsha nnyi na nnyi he vha lingiwa kana vha alafhiwa hone.
- 15 Arali vha sa wana phindulo kana vha songo fushea nga ndila ye mbilaelo yavho ya fariwa ngayo nga thoho kana mulanguli wa tshiimiswa tsha zwa mutakalo tsha nnyi na nnyi, vha nga rumela mbilaelo yavho kha Muhasho wa zwa Mutakalo wa Vundu. Arali vha songo fushea nga ndila ye mbilaelo yavho ya fariwa kana ya thasululwa ngayo, vha nga humbela bodo kana khoro ya phurofesheni yo teaho i no nga sa Khoro ya Phurofesheni dza Mutakalo ya Afrika Tshipembe, uri i toqisise aya maffungo.

Vhashumi vha Tshumelo ya Pfunzo:

- 16 Arali mbilaelo yavho i tshi kwama mugudisi kana mushumi ufho kana ufho wa tshikolo kana tshiimiswa tsha pfunzo, vha nga kwama thoho ya tshikolo tshenetsho kana ya tshiimiswa tsha pfunzo. Arali mbilaelo i tshi kwama thoho ya tshikolo, vha nga kwama Tshitiriki tsha Pfunzo kana Mulanguli wa Dzingu.
- 17 Arali vha songo fushea nga ha ndila ye mbilaelo yavho ya fariwa ngayo, vha nga kwama thoho ya Muhasho wa Pfunzo kha vundu jenejo.
- 18 Arali vha tshi kha di vha vha songo fushea nga ndila ye mbilaelo yavho ya fariwa ngayo, vha nga kwama MEC wa Pfunzo kana Muhasho wa Pfunzo wa Lushaka.

Vhashumi vha Tshumelo ya Vhululamisi:

- 19 Arali mbilaelo yavho i tshi kwama muofisi wa vhululamisi, vha nga n̄walela Khomishinari wa Lushaka wa Tshumelo dza Vhululamisi kana Muhaṭṭuli wa u Lavhelesa. Musi o wana mbilaelo yavho, Khomishinari u ḑo i rumela kha ofisi yo teaho uri i sedzuluswe.

Dziṅwe ṅḑila dza u Vhilaela: -

- 20 Arali vha vha vha kha ḑi vha vha songo fushea nga ha ṅḑila ye mbilaelo yavho ya thasululwa ngayo nga vhashelamulenzhe kana vhaṅetshedzi vha tshumelo kha zwa vhulamukanyi ha vhutshinyi, vha nga shumisa dziṅwe ṅḑila kha tshumelo dzi ṅetshedzwaho nga madzangano a no nga sa:
- Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi
 - Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe
 - Dairekhithoreithi ya Mbilaelo yo Biimisaho
 - Khomishini ya Ndinganyo ya Mbeu
 - Khoro ya Phurofesheni dza Mutakalo ya Afrika Tshipembe
 - Muimeleli we vha tou ḑinangela ane a ḑo badeliwa nga vhone vhane

MAFHUNGO NGA VHUDALO

Arali vha tshi tšoda mafhungo nga vhudalo kha zwiñwe na zwiñwe zwine zwa vha kha ili liñwalo, vha nga kwama Dairekhithoreithi ya Mbeu ya Muhasho wa Vhulamukanyi na Mveledziso ya Ndayotewa kha nomboro dzi tevhelaho:

Luṭingo: (012) 315 1670
Fekisi: (012) 315 1960
Emeili: VictimCharter@justice.gov.za

Maimo a Fhasisa kha liñwalo la Tshumelo dza Vhaponywa vha Vhutshinyi o bveledzwa nga Dairekhithoreithi ya Mbeu kha Muhasho wa Vhulamukanyi na Mveledziso ya Ndayotewa, nga tshumisano na Mihasho ya Mveledziso ya zwa Matshilisano, Tshumelo dza zwa Vhululamisi, Pfunzo, Mutakalo, khathihi na Dzangano la Vhutshutshisi la Lushaka, Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe, Khomishini ya u Vhumba nga Vhuswa Mulayo ya Afrika Tshipembe, Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe, Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi, Ndangulo ya Mbilaelo yo Diimisaho, miraḁo ya Khomishini ya Tshumelo ya Dzikhothe na Vhomadzhisitarata na miraḁo ya Tshipholisa ya Tshwane Metro.

Muhasho wa Vhulamukanyi na Mveledziso ya Ndayotewa vha livhuwa nga maanda thuso yo netshedzwaho malugana na u bveledzwa ha liñwalo nga madzangano o fhambanaho a si a muvhuso.

- **MULANGI-DZHENERALA**
Muhasho wa
Vhulamukanyi
na Mveledziso ya
Ndayotewa

Private Bag X 81
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṭingo. :

(012) 315 1111

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 326 0991

Webusaithi:

<http://www.doj.gov.za>

- **MULANGI-DZHENERALA**
Muhasho wa Pfunzo

Private Bag X 895
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṭingo.:

(012) 312 5911

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 321 6770

Webusaithi:

<http://education.pwv.gov.za>

- **MULANGI-DZHENERALA**
Muhasho wa
Mveledziso ya zwa
Matshilisano

Private Bag X 901
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṭingo.:

(012) 312 7601

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 312 7782

Webusaithi:

<http://www.welfare.gov.za>

- **KHOMISHINARI**
Muhasho wa Tshumelo
ya Vhululamisi

Private Bag X 136
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṭingo.:

(012) 307 2000

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 325 8080

Webusaithi:

<http://www.dcs.gov.za>

- **KHOMISHINARI WA LUSHAKA**
Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe

Private Bag X 94
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṅingo.:

(012) 339 1000

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 339 1530

Webusaithi:

<http://www.saps.org.za>

- **Ndaulo ya Vhutshutshisi ha Lushaka (The National Prosecuting Authority)**

Private Bag X 752
Silverton
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṅingo.:

(012) 845 6000

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 845 7311

Webusaithi:

<http://www.npa.gov.za>

- **MULANGI-DZHENERALA**
Muhasho wa zwa Mutakalo

Private Bag X 828
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṅingo.:

(012) 312 0000

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 325 5706

Webusaithi:

<http://www.doh.gov.za>

- **MUNWALELI**
Khomishini ya Madzhisiṭaraṭa

PO Box 9096
PRETORIA
0001

Nomboro ya Luṅingo.:

(012) 325 3951

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 325 3957

- **Mulanguli wa Lushaka wa Mbekanyamushumo ya Tsireledzo ya Thanzi**

Private Bag X 655

PTA

0001

Nomboro ya Luṭingo. :

(012) 315 1732/33

Nomboro ya Fekisi. :

(012) 323 5434

Webusaihi: www.npa.gov.za

- **Ofisi ya Mutsireledzi wa Nnyi na Nnyi**

Private Bag X 677

PRETORIA

0001

Nomboro ya Luṭingo.:

(012) 322 2916

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 322 5093

Webusaihi:

<http://www.polity.org.za/govt/pubprot>

- **Vhaimleli vha Pfanelo dza Vhuthu**

357 Visagie Street, cnr

Prinsloo Street

PRETORIA

0002

Nomboro ya Luṭingo.:

(012) 320 2943/8

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 320 2949

Webusaihi:

<http://www.lhr.org.za>

- **Khoro ya Phurofesheni dza Tshumelo dza Vhuthu**

The Registrar

Private Bag X 2

Hatfield

0028

Nomboro ya Luṭingo.:

(012) 342 5437

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 342 3025

- **Dairekhithoreithi ya Dzimbilaelo yo Diimisaho**

Private Bag X 941
PRETORIA
0001
Nomboro ya Luṭingo.:
(012) 320 0431
Nomboro ya Fekisi.:
(012) 320 3116
Webusaithi:
<http://www.icd.gov.za>

- **Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe**

Private Bag X 2700
HOUGHTON
2047
Nomboro ya Luṭingo.:
(011) 484 8300
Nomboro ya Fekisi.
(011) 484 1360
Webusaithi:
<http://www.sahrc.org.za>

- **Dzangano la Lushaka la Vhaimelili vha demokiratiki**

(National Association of Democratic Lawyers (NADEL))
PO Box 15803
Vlaeberg
CAPE TOWN
8018
Nomboro ya Luṭingo.:
(021) 421 0577
Nomboro ya Fekisi.:
(021) 421 0633
Webusaithi: <http://sunsite.wits.ac.za/nadelproject/>

- **Khomishini ya Ndinganyo ya Mbeu**

PO Box 32175
BRAAMFONTEIN
2017
Nomboro ya Luṭingo.:
(011) 403 7182
Nomboro ya Fekisi.:
(011) 403 7188
Webusaithi:
<http://www.cge.org.za>

- **Khoro ya Phurofesheni
dza Afrika Tshipembe**

PO Box 205

PRETORIA

0001

Nomboro ya Luṭingo.:

(012) 338 9300/01

Nomboro ya Fekisi.:

(012) 328 5120

- **Khomishini ya
Tshumelo dza Khothe**

Muñwaleli

PO Box x 258

BLOEMFONTEIN

9300

Nomboro ya Luṭingo.:

(051) 447 2769

Nomboro ya Fekisi.:

(051) 447 0836

Private Bag X81
Pretoria, 0001
329 Pretorius Street, Momentum Building
Pretoria, 0002

the doj & cd

Department:
Justice and Constitutional Development
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA